

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

GULISTON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

**TA’LIM TRANSFORMATSIYASI SHAROITIDA TILLARNI
O‘QITISHNING MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI**

xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami

2024-yil 17-may

**Сборник материалов международной научно-практической
конференции**

**ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКОВ
В УСЛОВИЯХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ**

17 мая 2024 года

Collection of materials of the international scientific and practical conference

**PROBLEMS AND PROSPECTS OF LANGUAGE TEACHING IN THE
CONTEXT OF EDUCATIONAL TRANSFORMATION**

May 17, 2024

Guliston – 2024

TERMIN, TERMINOLOGIYA VA TERMINOSISTEMANING ILMIY TAVSIFI

Ayaqulova Aziza Ismatulla qizi, Guliston davlat universiteti
2-bosqich tayanch doktoranti доктор филологических наук, профессор,
email: azizaayaqulova@gmail.com

Annotatsiya. Terminologiyaning kommunikativ nazariyasi doirasida maxsus bilimlarning turli sohalarini lingvistik, ijtimoiy va kognitiv pozitsiyalardan ko‘rib chiqish nazarda tutilgan. Ushbu kontsepsiyaga ko‘ra, MMT(maxsus maqsadlar uchun til) birliklari lingvistik, kognitiv va ijtimoiy-kommunikativ komponentlarni o‘z ichiga olgan ko‘p o‘lchovli shakllanishlar sifatida qabul qilinadi.

Tilshunoslikda ilmiy paradigmaning kognitiv tilshunoslikka o‘zgarishi sotsiokognitiv terminologiya tushunchasining paydo bo‘lishiga xizmat qildi. Bu kontsepsiyaga ko‘ra, toifalarni kontseptuallashtirishda aynan til hal qiluvchi rol o‘ynaydi, u tushuncha va terminlar bilan bir qatorda diaxronik kontekstda rivojlanadi va o‘rganilishi kerak. Yangi g‘oyalarni ishlab chiqishda kontseptual tasavvurlar shaklini oladigan kognitiv modellar muhim rol o‘ynaydi.

Kalit so‘zlar: terminologiya, terminosistema, termin, so‘z, matnning asistemik tilshunosligi, korpus lingvistikasi, ishlatilish lingvistikasi.

Kirish. 1990-yillarda chet tilshunosligida sotsioterminologiya termini paydo bo‘lib, bu terminlarni sotsiolingvistik pozitsiyalardan kelib chiqib, kontekstga qarab terminlar o‘zgarishini hisobga olgan holda o‘rganish deb tushunilishi kerak. Kasbiy muloqot jarayonida terminlarning variantlari paydo bo‘ladi va bir xil tushuncha bilan bog‘lanishi mumkin. Agar bitta terminologik birlik bir nechta tushunchalarga mos kelsa, qarama-qarshi vaziyatda ham ishlatilishi mumkin .

Terminologiyaning kommunikativ nazariyasi doirasida maxsus bilimlarning turli sohalarini lingvistik, ijtimoiy va kognitiv pozitsiyalardan ko‘rib chiqish nazarda tutilgan. Ushbu kontsepsiyaga ko‘ra, MMT(maxsus maqsadlar uchun til) birliklari lingvistik, kognitiv va ijtimoiy-kommunikativ komponentlarni o‘z ichiga olgan ko‘p o‘lchovli shakllanishlar sifatida qabul qilinadi.

Tilshunoslikda ilmiy paradigmaning kognitiv tilshunoslikka o‘zgarishi sotsiokognitiv terminologiya tushunchasining paydo bo‘lishiga xizmat qildi. Bu kontsepsiyaga ko‘ra, toifalarni kontseptuallashtirishda aynan til hal qiluvchi rol o‘ynaydi, u tushuncha va terminlar bilan bir qatorda diaxronik kontekstda rivojlanadi va o‘rganilishi kerak. Yangi g‘oyalarni ishlab chiqishda kontseptual tasavvurlar shaklini oladigan kognitiv modellar muhim rol o‘ynaydi

Terminologiyaga eng so‘nggi yondashuvlardan biri bu Frame-based Terminology (Faber P. - Frame terminology), deb ataladigan bo‘lib, unga ko‘ra maxsus matnlarni tahlil qilish MMTni o‘rganishning eng yaxshi usuli hisoblanadi. Terminologik birliklarning boyligi tufayli ushbu matnlar turli xil konstruktsiyalarning cheksiz xilma-xilligidagi terminlarni tushunishni osonlashtiradi[1].

Tadqiqot metodologiyasi va empirik tahlil.

Terminologiyaning zamonaviy tilshunoslik tarkibidagi munozarali o‘rniga qaramay, mahalliy fanda unga qiziqish ortib bormoqda. Buyanova L.Yu haqli

ravishda ta'kidlaganidek, Rossiyada mantiq, tilshunoslik va fan bilimlarining birligini ifodalovchi maxsus fan sifatida terminologiyaga an'anaviy yondashuv mavjud[2].

Hozirgi vaqtda "termin" tushunchasi uning mohiyatini to'liq aks ettira oladigan umume'tirof etilgan, standartlashtirilgan ta'rifni hali olmagan. Alekseeva L.M.ning fikriga ko'ra, zamonaviy terminologiya nazariyasining eng zaif bo'g'ini - bu munozarali va ko'p qirrali obyekt bo'lgan terminning noaniq tabiati[3].

Leichik V.M. terminning mavjud ta'riflarining aksariyati muvaffaqiyatsizlikka uchraganligining sababi, terminning ko'p o'lchovli xususiyatini hisobga olgan holda, nafaqat imkonsiz, balki mantiqiy jihatdan ham ma'lum leksik birlikning xilma-xil xususiyatlarini birlashtirishga noqonuniy urinishdir, deb hisoblaydi[4].

Bu termin ko'p qirrali hodisa bo'lib, ko'p sonli ta'riflarning paydo bo'lishi uni turli pozitsiyalardan o'rganish va tadqiqotchining vazifalariga qarab eng yorqin xususiyatlarni ajratib ko'rsatishning tabiiy natijasiga aylanadi. Mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan terminning tabiati bo'yicha turli xil nuqtai nazarlarni ifodalash uchun biz 1-jadvalda keltirilgan ushbu tushunchaning ba'zi ta'riflarini taqdim etamiz.

1-jadval - Rus va o'zbek tillarida termin ta'riflari

Nashr qilingan yili	Дефиниция
1977	<i>Слово (или словосочетание) специальной сферы употребления, являющееся наименованием специального понятия и требующее дефиниции.</i> Maxsus foydalanish sohasidagi so'z (yoki ibora), bu maxsus tushunchaning nomi va ta'rifni talab qiladi.
1993	<i>Номинативная специальная лексическая единица (слово или словосочетание) специального языка, принимаемая для точного наименования специальных понятий.</i> Maxsus tushuncha(so'z yoki ibora)larning aniq nomi uchun qabul qilingan maxsus tilning nominativ maxsus leksik birligi.
1996	<i>Языковой знак (слово или словосочетание), соотносенный со специальным понятием, явлением или предметом.</i> Maxsus tushuncha(so'z yoki ibora), hodisa yoki obyekt bilan bog'liq bo'lgan til belgisi.
2004	<i>Элемент терминологии (терминосистемы), представляющий собой совокупность всех вариантов неязыкового знака или устойчиво воспроизводимой синтагмы, выражающих специальное понятие определенной области знания.</i> Terminologiya elementi (terminologik tizim), bu ma'lum bir bilim sohasining maxsus kontseptsiyasini ifodalovchi, til

	bo‘lmagan belgining barcha variantlari yoki barqaror takrorlanadigan sintagmadir.
1982	“Termin” bilim yoki faoliyatning maxsus sohasiga doir tushunchani ifodalovchi so‘z yoxud so‘z birikmasidir”.
2009	“Biror predmet yoki voqelikka qo‘yilgan termin, avvalo, shu predmet yoki voqelikka ta’rif va tasnif beradi.
2016	“... terminlar aslida leksik-semantik jiqatdan umumadabiy qolipga ega bo‘lib, ular umumxalq tiliga muayyan terminologiya tizimi orqali o‘tadi. Zero, terminlar va umumistemoldagi so‘zlar bir-birini to‘ldiradigan leksik birliklardir”.
2018	“Termin” keng qamrovli tushuncha bo‘lib, unda terminologiyaga umuman tegishli bo‘lmagan toponimiya, antroponomiya, oykonimiya, ya’ni onomastikaga aloqador leksik birliklar ham tushunilishi qayd etilgan.

Xulosa va munozara. Mahalliy va xorijiy tilshunoslarning fikr-mulohazalarini, shuningdek, lug‘at ta’riflarini hisobga olgan holda, terminning ishchi ta’rifi sifatida quyidagilarni taklif qilamiz: "Termin - bu ma'lum bir ilmiy, texnik yoki ishlab chiqarish sohasida faoliyat yuritadigan, rasmiy manbalarda qayd etilgan va aniq ta’rifga ega bo‘lgan tor doiradagi ma'lum bir soha mutaxassislari tomonidan qo‘llaniladigan so‘z yoki iboradir.

Adabiyotlar

1. Faber B. P. The Cognitive Shift in Terminology and Specialized Translation // Mon TI. Monografías de Traducción e Interpretación. 2009. № 1. P. 107–134.
2. Ахметова М.Э. Отечественный и зарубежный опыт изучения терминоведения: эволюция понятия «термин» в лингвистике // Филологические науки. Вопросы теории и практики, №8 (38). 2014. Ч. 1. С. 22–25.
3. Буянова Л.Ю. Терминологическая деривация в современном русском языке (метаязыковой аспект). Краснодар. Краснодарское книжное издательство, 1996. 252 с.
4. Алексеева Л.М. Проблемы термина и терминообразования. Пермь, 1998. 120 с..